

RÜMEYSÂ el-ENSÂRİYYE

(bk. ÜMMÜ SÜLEYM).

RÜSTEM PAŞA

(ö. 968/1561)

Osmanlı vezîriâzamı.

1500'lü yılların başında Saraybosna yakınlarında Butomir veya Sarajevsko Polje'nin batısındaki bir köyde doğduğu, ailesinin Opuković yahut Çigalić adıyla anıldığı rivayet edilir. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii hazîresinde medfun akrabalarının mezar taşlarında aile adı Çigalić olarak kayıtlıdır. Hırvat, Boşnak, Sırp veya Arnavut olduğuna dair kayıtlar da vardır. Venedik Balyosu Bernardo Navagero, onun Saraybosna yakınlarında küçük bir köyde yaşayan bir Sırp köylüsüne domuz çobanlığı yapan bir kişinin oğlu olduğunu yazar (Zinkeisen, III, 82). Babasının adı kayıtlarda Abdurrahman, Abdürrahim, Abdülhamid, Abdülmuin ve Mustafa şeklinde geçer.

Acemi Ocağı'na ne zaman alındığına dair kesin bilgi bulunmamakla birlikte Rüstem Paşa'nın Bernardo Navagero'ya bizzat anlattığına göre haracını ödeyemeyen ilk efendisi tarafından haracın yerine köle olarak sultanın Galata'daki sarayına teslim edilmiş, burada kısa zamanda dikkatleri üzerine çekmiş ve iç oğlanı olarak saraya getirilmiştir (a.g.e., a.y.). Navagero ayrıca yine paşadan naklen nasıl yükseldiğini de aktarır. Sarayda Kanûnî Sultan Süleyman'ın elindeki bir şey pencereden düşmüş, padişahın yanında bulunanlar düşen eşyayı yakalamak için merdivenlerden inerken genç Rüstem pencereden atlamış ve bu hareketiyle padişahın gözüne girmiştir (a.g.e., a.y.). İlk görevi veya görevleri hakkında kesin bilgi yoktur. Kaynaklarda Has Oda'da yetiştiğinden sonra rikâb ağası olarak çıktığı kaydedilir (Âlî Mustafa Efendi, vr. 340^a). Mohaç seferine silâhdar sıfatıyla katıldığı bilinmektedir. Sefer dönüşünde padişah İstanbul'a girmeden bir gün önce 6 Safer 933'te (12 Kasım 1526) büyük mîrâhurluğa tayin edildi (Feridun Bey, I, 566). Daha sonraki birkaç yıla ait kayıtlarda da büyük mîrâhur olarak görünür (BA, KK, nr. 1564, s. 34, 85, 105).

1533'te İstanbul'da bulunan Daniello Ludovisi, Vezîriâzam Makbul İbrâhim Paşa'nın sultanın gözüne giren Rüstem'i Anadolu'da bir sancağa tayin ederek İstanbul'dan uzaklaştırdığını söyler (Zinkeisen, III, 76-77). Nitekim Rebîülevvel 941'de (Eylül

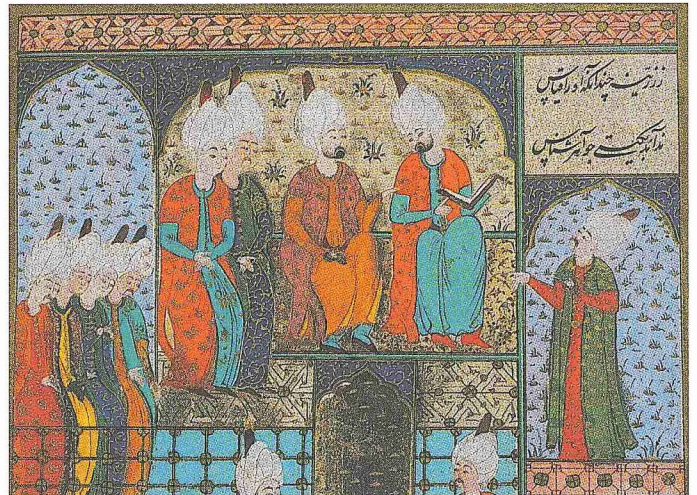
1534) büyük mîrâhurlukta Mehmed adlı birinin görülmesi onun bu görevden ayrıldığına işaret etmektedir (BA, KK, nr. 1564, s. 223). Rüstem Bey isimli bir kişi ise Rebîülâhir 942 (Ekim 1535) tarihli bir kayıтта Teke sancakbeyidir (BA, KK, nr. 1564, s. 223). Bu durumda onun büyük ihtimalle 1533'te Teke sancak beyliğine gönderildiği söylenebilir. Rüstem Paşa'nın taşraya Diyarbekir beylerbeyi olarak çıktığı belirtilmekle birlikte 933-942 (1527-1535) yıllarına ait kayıtlara göre Diyarbekir beylerbeyliğinde Hüsrev Paşa, Yâkub Paşa, Süleyman Paşa ve Mehmed Paşa bulunmuştur (BA, KK, nr. 1564, s. 185, 223, 226, 249; Bostan Çelebi, vr. 101^b, 103^a, 130^b, 143^b, 160^{a-b}, 166^a). Rüstem Paşa, Vezîriâzam İbrâhim Paşa'nın Ramazan 942'de (Mart 1536) katlinden sonra, onun yakınlarından Mehmed Paşa'nın azledilmesiyle Dulkadir beylerbeyliğine getirilmiş, Karaman Beylerbeyi Lutfî Paşa'nın Rumeli beylerbeyliğine tayiniyle de Karaman valisi olmuştur (a.g.e., vr. 161^b-162^a). Bunun hemen ardından Diyarbakır Beylerbeyi Mehmed Paşa Anadolu beylerbeyi olunca Diyarbekir beylerbeyliğine tayin edilmiştir (a.g.e., vr. 164^a). Rüstem Paşa pek bilinmeyen ve kısa aralıklarla yapıldığı anlaşılan Dulkadir ve Karaman beylerbeyliği görevlerine tayin edilmiş, ancak fiilen valilik yapmamış olmalıdır. Rivayete göre Kanûnî Sultan Süleyman, Hürrem Sultan'ın da yönlendirmesiyle Enderun'dan tanıdığı Rüstem Paşa'yı kızı Mihrimah Sultan ile evlendirmek istemiş, ancak muhalifleri bu evliliği önlemek için Rüstem Paşa'nın cüzzamlı olduğu rivayetini yaymış, Kanûnî de işin aslını öğrenmek üzere tabiplerden Mehmed Bey'i Diyarbekir'e göndermiştir. Tabip paşanın üzerinde bir bit (kehle) bulunca onun cüzzamlı olmadığını anlamış ve padişaha da-

mat yapıldığına dair hatt-ı hümayunu Rüstem Paşa'ya vermiştir. Rüstem Paşa bu hadiseden dolayı "kehle-i ikbâl" diye anılmıştır. Ancak büyük ihtimalle bu rivayet doğru olmayıp daha sonraki siyasî çekişmelerin geç tarihli kaynaklara bir yansımından ibarettir.

Safer 945'te (Temmuz 1538) Boğdan seferine çıkılırken Vezir Mustafa Paşa'nın vefatı dolayısıyla yapılan yeni düzenlemede Rüstem Paşa, Anadolu beylerbeyliğine tayin edildi. 15 Receb 946'da (26 Kasım 1539) Atmeydanı'nda düzenlenen Şehzade Bayezid'in sünnet düğününe katıldığında vezir rütbesini almış olmalıdır. Sünnet düğünü sürerken Rüstem Paşa ile Mihrimah Sultan'ın nikâhları 23 Receb'de (4 Aralık) kıyıldı (Aydın, III [1983], s. 5). Lutfî Paşa'nın azledilmesi ve yerine Hadım Süleyman Paşa'nın vezîriâzam olması sırasında ikinci vezirliğe getirildi (Muharrem 948 / Mayıs 1541). Vezir olarak 1541'de ve 1543'te padişahla birlikte Macaristan seferine katıldı; devlet idaresinde her geçen gün biraz daha etkili olmaya başladı. Vezîriâzam Hadım Süleyman Paşa divanda Vezir Deli Hüsrev Paşa ile kavga edip azledilince 17 Ramazan 951'de (2 Aralık 1544) vezîriâzam tayin edildi. Bazı kaynaklarda Rüstem Paşa'nın kendine vezîriâzamlık yolunu açmak için bu hadiseyi bizzat tertip ettiği belirtilir. Bu ilk vezîriâzamlığı döneminde 1545'te Habsburg İmparatorluğu ile bir buçuk yıllık mütareke imzalandı. 1547'de Avusturya'nın elinde bulunan Macar toprakları için yıllık 30.000 altın vermesi karşılığında antlaşma yapılarak Batı cephesinde barış sağlandı.

Vezîriâzam Rüstem Paşa, 1547'de Şah Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınması ve İstanbul'a gelmesi vesilesiyle büyük bir ziyafet dü-

Safevî
şehzadesi Elkas
Mirza'dan
gelen
hediyelerin
takdimi
sirasında
Rüstem
Paşa'yı (ortada)
gösteren
minyatür
(Süleymannâme,
TSMK, Hazine,
nr. 1517,
vr. 498^b'den
detay)

zenledi. 1548'de Kanûnî Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferine iştirak etti. Bu seferde sipahilerden oluşturduğu 200 kişilik özel bir ekiple Avrupa'da yaygınlaşan ateşli silâhları denemek istedi. Ancak sipahilerin alışık olmadıkları bu silâhları kullanmak istememeleri üzerine bu uygulamadan vazgeçildi (Zinkeisen, III, 174).

Hürrem Sultan, oğullarının tahta çıkması için Şehzade Mustafa'yı devre dışı bırakmaya çalışırken en büyük desteği damadı Vezîriâzam Rüstem Paşa'dan gördü. Rüstem Paşa'nın tertibiyle 1553'te İran seferi sırasında Konya Ereğlisi yakınındaki Aktepe'de Şehzade Mustafa öldürüldü. Şehzadenin öldürülmesi kamuoyunda ve asker arasında büyük infiale yol açınca Rüstem Paşa vezîriâzamlıktan azledildi ve yerine 27 Şevval 960'ta (6 Ekim 1553) Kara Ahmed Paşa getirildi. Şehzadenin katline "mekr-i Rüstem" (960) diye tarih düşürülmüştür. Hürrem Sultan, vezîriâzamlıktan alındıktan sonra Rüstem Paşa'nın affı için Kanûnî'ye mektup yazarak merhamet dilemiştir (Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, s. 49).

Rüstem Paşa, yaklaşık dokuz yıl süren vezîriâzamlığından azledildikten sonra iki yıl boyunca Üsküdar'daki konağında ikamet etti. Mâzul bulunmasına rağmen Kanûnî'nin namadı olması dolayısıyla otoritesinden fazla bir şey kaybetmemiştir. Avusturya elçisi olarak 1555'te İstanbul'a gelen Busbeke şehirde ilk defa Rüstem Paşa'yı ziyaret etme ihtiyacı duymuştu. Elçi ziyaretini ve paşanın perde arkasındaki gücünü şöyle anlatmaktadır: "Sultan ordusu ile Asya'da idi. Başşehirde Vali Hadım İbrâhim Paşa ile Rüstem'den başka kimse yoktu. Rüstem her ne kadar o sırada sadrazamlıktan azledilmiş bulunuyor idiyse de eski mevkiini ve ileride tekrar bu mevkie getirilme ihtimalini düşünerek kendisini ziyaret edip hediyeler sunduk" (*Türkiyeyi Böyle Gördüm*, s. 36).

13 Zilkade 962'de (29 Eylül 1555) Kara Ahmed Paşa'nın Hürrem Sultan ile Mihri-mah Sultan'ın gayretleriyle azledilip öldürülmesi üzerine Rüstem Paşa ikinci defa sadâret mührüne sahip oldu (BA, A.RSK, nr. 1455, s. 7). Ölümüne kadar yaklaşık altı yıl süren ikinci vezîriâzamlığında Kaptanıderyâ Piyâle Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması Cerbe Deniz Savaşı'nı kazandı (Mayıs 1560). Bu dönemde Osmanlı Devleti'ni en fazla uğraştıran mesele Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim arasındaki mücadele oldu. Şehzade Bayezid'i tutan Rüstem Paşa daha önce birçok rakibini siyasî dehasıyla alt etmesine rağmen

men Lala Mustafa Paşa'nın tertibi karşısında bir şey yapamadı. Şehzade Bayezid'in âsi konumuna düşmesi üzerine Şehzade Selim tarafına geçti. Şehzade Bayezid savaşı kaybederek İran'a kaçtı (Ağustos 1559). Rüstem Paşa 28 Şevval 968'de (12 Temmuz 1561) istiskâdan (Busbecq, s. 167) öldü ve İstanbul'da Şehzade Camii hazîresindeki türbesine defnedildi.

Fransızlar'ın "korkunç yaratık", Almanlar'ın "gaddar ve menfur" diye tanımladığı, Venedikliler'in çekindiği (Jorga, III, 125) Rüstem Paşa, mantıklı sebepler ileri sürüldüğünde bunları kabul etmekten çekinmeyen zeki ve uzak görüşlü bir devlet adamı olarak tavsif edilir. Osmanlı kaynaklarında ise iyi tedbir sahibi, tutumlu, zengin, şairlerden hoşlanmayan, yararlı düşünceli gibi sıfatlarla anılır. Rüstem Paşa, Zeyniyye tarikâtı şeyhlerinden Şeyh Burhâneddin, Nakşî şeyhlerinden Pîrî Halife ile Hekim Çelebi, Şeyh İbrâhim Gülşenî ve Ali Baba gibi devrin önde gelen şeyhleriyle yakın ilişki içinde bulunmuştur (Savaş, s. 45-47; Öngören, s. 202-203, 324-325). Ayrıca mutasavvıf ve şair Kadızâde Filibeli Mahmud Çelebi'nin (Mahmud Baba) onun hocası olduğu belirtilir (Latîfî, s. 272-273).

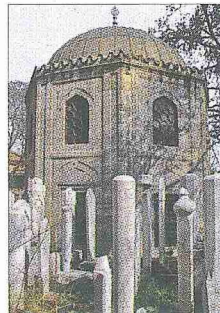
Rüstem Paşa vefat ettiğinde 15 milyon dukalık büyük bir miras bırakmıştır (Zinkeisen, III, 796). Osmanlı kaynaklarında serveti yaklaşık 12 milyon altın olarak zikredilir. Geride 1700 köle, 2900 savaş atı, 780.000 hasane altın, nakit olarak 1000 yük para, Anadolu ve Rumeli'de 815 çiftlik, 76 su değirmeni ve 5000 ciltten fazla çeşitli kitap ve daha birçok değerli eşya bırakmıştır (bk. RÜSTEM PAŞA KÜTÜPHANESİ). Rüstem Paşa yaptırdığı yüzlerce hayır eseri ve bağışladığı gelirlerle de müstesna bir yere sahiptir. Kurduğu vakıflarla Hırvatistan, Macaristan, Balkanlar, Rumeli, İstanbul, Anadolu, Mısır, Medine ve Kudüs olmak üzere ülkenin farklı coğrafyalarında birçok hayır eseri yaptırmıştır. İstanbul'da bir cami, bir medrese ve kütüphane, beş han, iki han mescidi, iki mektep; Ankara'da bir hamam ve bir kervan-

saray; Kastamonu Daday ve Dibe'kte birer cami; Erzincan'da bedesten, han ve hamam; Erzurum'da han (Taşhan, Rüstem Paşa Kervansarayı), hamam ve bedesten; Edirne'de kervansaray (bk. RÜSTEM PAŞA KERVANSARAYI); Tekirdağ'da bir cami, bir medrese ve kütüphane, bir mektep, bir kervansaray (bk. RÜSTEM PAŞA KÜLLİYESİ); Sapanca'da bir cami, bir mektep, bir imaret ve bir zâviye; Kütahya'da hamam ve medrese; Ermenek'te bir cami; Medine'de bir medrese olmak üzere toplam on iki cami ve mescid, yedi mektep, otuz iki hamam, yirmi iki çeşme, 273 oda, elli dört mahzen, 563 dükkân, yirmi sekiz han ve kervansaray, beş medrese onun vakfettiklerinin sadece bir kısmını oluşturur. Emî-nönü'nde bulunan camisi çinileriyle meşhurdur.

Rüstem Paşa aldığı malî önlemlerle devlet hazinesine büyük gelirler sağlamıştır. Seyyahlar tarafından sarayın çiçeklerini bile satarak hazineye para kazandırdığı anlatılır. XVII. yüzyıl kaynaklarında paşanın hazinayı ağzına kadar doldurduğu için saraydaki hazinelere sığmayan paraların Yedikule'ye konulduğu, ancak bu durumun reâyânın ezilmesine sebep olduğu anlatılır (*Kitâb-ı Müstetâb*, s. 21).

Rüşvet konusunda Rüstem Paşa aleyhinde devrin kaynaklarında ve arşiv kayıtlarında bazı bilgiler ve şikâyetler mevcuttur (Gökbilgin, VII/11-12 [1956], s. 32-38). Devrin tarihçilerinin Rüstem Paşa'yı rüşvetle suçlaması, aslında bu dönemlerde ortaya çıkan yeni bir makam vergisi türü olan câize ile ilgilidir. Bir göreve tayin edilen kişilerin vezîriâzama ödedikleri paralar resmî defterlere kaydedilir, gizli alınıp verilmezdi. Koçi Bey, Rüstem Paşa'yı iltizamı yaygınlaştırdığı ve devlet arazisini özel mülke çevirip bunları da çocuklarına vakıf olarak bıraktığı gerekçesiyle itham eder (*Risâle*, s. 85-86). Gerçekten Rüstem Paşa devrinde iltizam yaygınlık kazanmıştır (Çakır, s. 36-40). Ancak dönemin müelliflerine ters gelmesine rağmen dünyanın her tarafındaki tarım toplumlarına has bir

Rüstem Paşa'nın
Şehzade Camii
hazîresindeki
türbesi ile
sandukası

sistem olan iltizamın değişen dünya şartlarına intibak için Osmanlı maliyesi tarafından yaygınlaştırıldığı unutulmamalıdır.

Oğuz Han'dan başlayıp Türk tarihinden kısaca bahsedildikten sonra 969 (1561) yılına kadar Osmanlı tarihinin anlatıldığı bir eser *Rüstem Paşa Tarihi* diye şöhret bulmuş, hatta bu isimle Almanca'ya çevrilmiştir. Ancak yapılan araştırmalarda bu tarihin Rüstem Paşa tarafından yazılmadığı, Matrakçı Nasuh'a ait tarihin bir özeti olduğu anlaşılmıştır. Fakat bunun Matrakçı Nasuh'un tarihinden bizzat eserin müellifi tarafından mı yoksa başka biri tarafından mı özetlendiği tam olarak anlaşılamamıştır. Rüstem Paşa, Hürrem Sultan'la iş birliği yapması ve Şehzade Mustafa'nın ölümünde rolü olması yüzünden dönemin tarihçilerinin eserlerinde ve şairlerin beyitlerinde genelde olumsuz olarak takdim edilir. Ancak toplam 14,5 yıl süren iki vezirîâzamlığı döneminde ıslahatçılığıyla devletin siyasî ve malî gelişmesine katkısı olduğu açıktır.

Rüstem Paşa'nın Mihrimah Sultan'dan Ayşe Hümeşah adlı bir kızı ve Osman adlı bir oğlu olmuştur. Ayşe Sultan, Vezirîâzam Semiz Ahmed Paşa'yla evlendirilmiş, Ahmed Paşa'nın 988'de (1580) ölümünden sonra 990'da (1582) Nişancı Feridun Ahmed Bey'le nikâhlanmıştır (Selânikî, I, 130-131). Ayşe Sultan'ın torunlarından Civan Kapıcıbaşı lakaplı Mehmed Paşa, Sultan İbrâhim döneminde sadârete kadar yükselmiştir. Osman Bey'in ve Ayşe Sultan'dan olan iki torununun kabri Üsküdar Mihrimah Sultan Camii hazîresindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Matrakçı Nasuh, *Sefer-i Irâkeyn*, tür.yer.; Sinan Çavuş [Matrakçı Nasuh], *Süleymanname: Tarih-i Feth-i Şikloş, Estergon ve Istol-Belgrad*, İstanbul 1998, s. 159, 287-289, 309, 377, 551; O. G. Busbecq, *Türkiyeyi Böyle Gördüm* (trc. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 36, 38, 167; Lutfi Paşa, *Târih* (nşr. Kay-

han Atik), Ankara 2001, s. 291-293, 310-311; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, tür.yer.; H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 53, 65, 75-76, 82-86, 108-109, 163, 186-187, 207, 219, 236; Bostan Çelebi, *Süleymanname*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 598, vr. 101^b, 103^a, 130^b, 143^b, 160^{a-b}, 166^a; a.e., TTK Ktp., nr. 18, vr. 161^b-162^a, 164^a; Latîfî, *Tezkiretü's-şu'arâ ve tabsratü'n-nuzamâ* (haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 272-273; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 566, 603, 604; II, 67-71; Âlî Mustafa Efendi, *Kühû'l-ahbâr*, I, Ktp., TY, nr. 5959, vr. 281^b-282^b, 294^a-295^b, 340^a-342^a; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 130-131; Lokmân b. Hüseyin, *Zübdetü't-tevârih*, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, nr. 1973, vr. 64^a, 67^b, 69^a, 72^{a-b}, 73^a, 76^a, 93^a; *Kitâb-ı Müstetâb* (haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988, s. 21; Koçi Bey, *Risâle* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1994, s. 85-86; Peçuyul İbrâhim, *Târih*, I, 219, 267, 269, 343; S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578* (ed. Kemal Beydilli, trc. T. Noyan), İstanbul 2007, I, 145-146, 173; II, 729; *Hadikâtü'l-vüzerâ*, s. 29-30; Zinkeisen, *Geschichte*, II, 807, 834-835, 847-848, 864-865, 888-890; III, 27-39, 52-54, 76-78, 81-90, 106, 122, 174, 209, 346-347, 796; Hammer (Atâ Bey), V, 209, 219-233, 261-267; VI, 7-8, 36-40, 70-96; *Sicill-i Osmani*, I, 83; II, 377; III, 416; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2005, III, 125; Danişmend, *Kronoloji*, II, 247-248, 254-255, 321-322; M. Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, İstanbul 1950, s. 49; a.mlf., *Padışahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 2001, s. 38-39; Şerafettin Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vak'ası*, Ankara 1961; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, İstanbul 1985, s. 87, 111, 132-133; L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükûmrânlık ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 1996, s. 87, 89, 91, 102-103, 109-112, 117-119; Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dinî ve Sosyal Tarihi: Sivas Ali Baba Zâviyesi*, İstanbul 1992, s. 45-47, 186-198; İ. Aydın Yüksel, "Rüstem Paşa'nın Vakıfları", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 219-281; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul 2003, s. 202-203, 324-325; Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 36-40; Sinan Çukuryurt, *Matrakçı Nasuh, Süleymanname (1^a-95^b) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, (yüksek lisans tezi, 2003), MÜ Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Davut Erkan, *Matrakçı Nasuh'un*

Süleyman-nâmesi (yüksek lisans tezi, 2005), MÜ Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; M. Tayyib Gökbilgin, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar", *TD*, VII/11-12 (1956), s. 11-50; M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osm.Ar.*, III (1983), s. 5; Ş. Altundağ – Ş. Turan, "Rüstem Paşa", *İA*, IX, 800-802; Feridun Emecen, "Kara Ahmed Paşa", *DİA*, XXIV, 357-358.

ERHAN AFYONCU

RÜSTEM PAŞA KERVANSARAYI

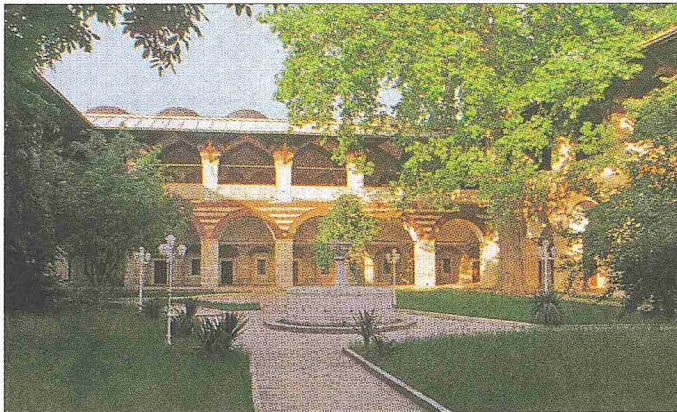
Edirne'de
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
yapılan kervansaray.

Şehir merkezinde yer alan yapı 968 (1560-61) yılında Sadrazam Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Tuğla ve kesme taş malzemenin birlikte kullanıldığı yapının ön cephesinde yirmi bir adet dükkânla iki kapı bulunmaktadır. Önündeki caddenin kıvrımlı çizgisini izleyen sıra dükkânlar kervansarayın cephesine hareketli bir görünüm kazandırmaktadır. Ön bölümü oluşturan kuzey cephenin girintili görünümü ve batı cephesinin çarpık konumuna rağmen yapının planında geometrik bir düzen hâkimdir ve sade bir arka cephesi bulunmaktadır.

Büyük avlulu kısım şehir hanı, küçük avlulu kısım menzil hanı niteliğinde olup ikili işleve sahip yapı iki katlıdır. Büyük avlunun bulunduğu bölümün Mimar Sinan tarafından inşa edildiği bilinirken küçük avlunun çevrelediği yapının mimarı bilinmemektedir. İki avlu arasında bir geçitle bağlanan yapının büyük ve kareye yakın dikdörtgen avlusu, etrafını çevreleyen iki katlı galeriler ve avlu ortasında bir köşk mescidden meydana gelmektedir. Anadolu Selçuklu köşk mescidleriyle benzerliği bakımından önemli olan bu mescid 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda yıkılmıştır. Yapılan araştırma kazılarında mescidin döşemesi tesbit edilebilmiştir.

Yapının planında dört ilginç mimari özellik göze çarpmaktadır. Bunlar insanlarla hayvanlara ait ayrı mekânların oluşturulması, idarecilere ait mekânlarla hamam ve helâ gibi ihtiyaç bölümlerinin bir araya toplanması, ibadet mekânının köşk mescid olarak kervansaray planı içinde ayrı ele alınması ve cepheyi sokağa uydurarak dükkânlarla yer verilmesidir. Mimar Sinan'ın Edirne'de uyguladığı bu şema Erzurum Rüstem Paşa Kervansarayı planını tekrarlaması bakımından son derece önemlidir.

Büyük Rüstem Paşa Hanı da denilen sol bölüm enlemesine sekiz, uzunlamasına al-

Rüstem Paşa
Kervansarayı –
Edirne